

*Žaklina SPALEVIĆ,
Željko BJELAJAC,
Duško DIMITRIJEVIĆ¹*

*UDK: 005.44:341.678
Bibliid 0025-8555, 65(2013)
Vol. LXV, br. 2, str. 139–159
Izvorni naučni rad
Maj 2013.
DOI: 10.2298/MEDJP1302139S*

TRGOVINA ORUŽJEM KAO GLOBALNI MEĐUNARODNI PROBLEM

APSTRAKT

Cilj ovog rada je da ukaže na veliku društvenu opasnost koja proizilazi iz nekontrolisanog prometa naoružanja i vojne opreme. Veliki broj terorističkih napada u svetu pokazuje da nekontrolisana trgovina oružjem predstavlja sve veći problem za međunarodnu bezbednost. U težnji da se ono zaštiti, problem nekontrolisanog prometa naoružanja i vojne opreme, koji danas predstavlja veliki međunarodni posao, treba sagledati sa više aspekata. U tom cilju je, nakon pojmovnog određenja oružja, njegove proizvodnje i prodaje, prikazan jedan od načina na koji vodeće kompanije vojnoindustrijskog kompleksa obezbeđuju sebi tržište za prodaju naoružanja i vojne opreme i tako stvaraju uslove koji doprinose širenju svojih vojnih kompanija. S obzirom da su najveći svetski izvoznici naoružanja i vojne opreme Sjedinjene Američke Države, Rusija i Kina, dat je kraći istorijski prikaz njihove trgovine oružjem. U radu je potom, a imajući u vidu činjenicu da se količina naoružanja u svetu verovatno neće smanjivati, ukazano na neophodnost država da pronađu način putem kojeg će kontrolisati kretanje naoružanja u svetu kako ne bi dospelo u ruke terorista.

Ključne reči: Oružje, proizvodnja i prodaja, trgovina oružjem, kontrola trgovine oružjem.

¹ Žaklina Spalević, docent, Pravni fakultet Univerziteta Sinergija u Bijeljini, E-mail: zspalevic@sinergija.edu.ba; Željko Bjelajac, redovni profesor, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Univerzitet Privredna akademija Novi Sad, E-mail: zeljkobjelajac067@gmail.com; Duško Dimitrijević, viši naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, E-mail: dimitrijevicd@diplomacy.bg.ac.rs.

UVOD

Trgovina oružjem spada u tradicionalne forme klasičnog oblika kriminalnog biznisa organizovanog kriminala. Pored legalnog oblika trgovine oružjem postoji i ilegalna trgovina oružjem, posebno vatrenim kojim se snabdevaju paravojne formacije, terorističke organizacije i druge kriminalne organizacije. U praksi su poznata tri načina trgovine oružjem: legalna i otvorena trgovina sa drugim zemljama po utvrđenim pravilima i procedurama; tajna i nelegalna trgovina sa drugim državama preko treće države i tajno snabdevanje nedržavnih subjekata preko posrednika na crnom tržištu.

Trgovina oružjem se kao posao koji donosi izuzetno visoke profite ubrzano razvija nakon Drugog svetskog rata osnivanjem velikog broja fabrika za proizvodnju oružja i vojne opreme. Sjedinjene Američke Države su najveći svetski izvoznik naoružanja. S obzirom da su jedina zemlja koja se privredno razvijala tokom drugog svetskog rata, omogućeno im je da i posle rata postanu dominantna trgovinska sila u svetu. Period hladnog rata uslovio je nastavak dinamičnog razvoja vojnoindustrijskog kompleksa (subjekt koji proizvodi i izvozi oružje) te zemlje. U tom periodu, pokušaj Sovjetskog Saveza da drži korak sa Amerikom u vojnoj spremnosti i snazi, koštao ih je skoro polovinu bruto nacionalnog proizvoda. Izneti podatak je dovoljan pokazatelj ko je i zašto morao da izgubi tu neravnomernu trku.

Mali broj većih uvoznika oružja iz Rusije – u osnovi Kina i Indija – i ograničenost ruskog investiranja u vojna istraživanja i razvoj (R&D) predstavljali su glavne smetnje konkurentnost Rusije u pogledu najsavršenijeg naoružanja krajem dvadesetog u osvit dvadeset prvog veka.² Međutim, na polju izvoza naoružanja usledio je brz oporavak Rusije. Ruska vojnoindustrijska reorganizacija dovela je do efikasnije upotrebe raspoloživih resursa za proizvodnju naoružanja, a što je potom dovelo do raspolaganja prioritetnijim i savršenijim oružjem za prodaju. Izneto je potvrđeno rusko-ukrajinskim sporazumom iz decembra 2001. godine, sklopljenim radi zajedničkih vojnih projekata i regulisanja međusobnih odnosa u izvozu naoružanja. Poslednjih deset godina Rusija je uložila stotine milijardi evra u razvoj najsavremenijeg naoružanja (radarski sistemi, raketni štiti, elektronska oprema, protivvazдушna odbrana, avijacija, oklopna vozila,..)³ Tokom 2012. formira se Agencija za naoružanje koja će rukovoditi korišćenjem novih tehnologija za pravljenje savremenog oružja i razvojem ruskog vojnoindustrijskog kompleksa.⁴

2 Anthony H. Cordesman, *The Strategic Impact of Russian Arms Sales and Technology Transfers*, Center for Strategic and International Studies, Washington, 1999, pp. 10–11.

3 "Russian arms export agency boasts orders worth \$17Bln"; Videti Internet: <http://www.mosnews.com>, datum pregleda /11/7/2012.

4 Internet: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:366131-Rusija-formira-Agenciju-za-naoruzanje>, /14/ 8/2012.

U cilju ostvarivanja visokih profita, transnacionalne kompanije koje proizvode i prodaju oružje, zahvaljujući jakim lobijima, izazivaju vojne krize i na taj način realizaciju prodaju svojih proizvoda, te tako ostvaruju znatno veći profit od profita koji je moguće ostvariti u građanskim granama proizvodnje i trgovine. Upravo zbog činjenice da trgovina oružjem donosi vodećim ekonomskim silama sveta, odnosno njihovom vojnoindustrijskom kompleksu znatno veći profit od profita u građanskim granama proizvodnje i trgovine, ogromne količine novca se ulažu u razvoj vojne tehnologije i nabavku oružja.

Pored legalne trgovine oružjem, sve veći problem predstavlja njena nelegalna trgovina. Ona donosi mnogo veće profite iz razloga što se uglavnom vrši sa kupcima kojima međunarodna zajednica ne dozvoljava da oružje kupe na legalan način, te su oni spremni da plate i više od cene koje to oružje ima na legalnom tržištu, a što donosi ekstraprofit. Trgovina naoružanjem i vojnom opremom, bez obzira da li se vrši legalnim ili nelegalnim putem, predstavlja veliki problem iz razloga što terorističke organizacije lako dolaze do svih vrsta oružja koje kasnije upotrebljavaju za izvršenje svojih "ciljeva". Sve veći broj terorističkih napada u svetu pokazuje da taj nekontrolisani promet naoružanja i vojne opreme predstavlja sve veći problem za međunarodnu bezbednost.⁵

Upravo u cilju zaštite međunarodne bezbednosti, a imajući u vidu činjenicu da zemlje ne proizvode naoružanje isključivo za sopstvene potrebe i da to ne čuvaju kao tajnu, već da je prodaja oružja postala i veliki međunarodni posao, problemu proizvodnje i prodaje oružja se poslednjih godina pridaje sve veći značaj.

POJAM ORUŽJA I NJEGOVA PROIZVODNJA I PRODAJA

Radi što uspešnijeg sagledavanja i pristupa problemu proizvodnje i prodaje oružja, neophodno je pre svega odrediti pojam oružja. U cilju što boljeg određenja pojma oružja dato je puno definicija. Jedna od definicija definiše oružje kao sredstvo za uništavanje žive sile i materijalnih sredstava.⁶ Prema drugoj – oružje je predmet koji se može upotrebiti za povređivanje, onesposobljavanje ili ubijanje, uništavanje imovine i slično. Može se upotrebiti za napad ili odbranu i posledično za pretnju ili zaštitu.⁷ Imajući u vidu sve te definicije koje se bave određenjem pojma oružja, pod vatrenim oružjem se podrazumeva svako prenosivo oružje koje ima cev i koje ispaljuje, ili se može modifikovati da ispaljuje hitac.

5 Richard.F.Grimmett, *Conventional Arms Transfers to Developing Nations*, 1997–2004, Congressional research service, 2006.

6 Vladimir Milošević, *Naoružanje i oprema policije i vojske*, Prvi deo, Beograd, 1999, str. 53.

7 Internet: http://www.en.wikipedia.org/wiki/Military_equipment/11/7/2012.

Pored naoružanja, vojna oprema obuhvata i druge predmete neophodne za opremanje vojske – vojnu uniformu, maske, šlemove, itd. Oružane snage nabavljaju od industrije izuzetno širok spektar proizvoda od kojih je većina proizvedena isključivo za vojne svrhe – blindirana vozila, borbeni avioni, ratni brodovi. Međutim, mnogo je veći broj proizvoda proizvedenih za vojsku, a koji se mogu koristiti i u civilne svrhe. Takođe, veliki je broj i proizvoda koji se koriste za potrebe vojske, a proizvedeni su za civilne svrhe. Takav je slučaj sa nekim transportnim sredstvima i opremom za komunikaciju i širokim spektrom proizvoda za opštu upotrebu – hrana, odeća, gorivo, itd. S druge strane, oprema koja je razvijena za vojne svrhe često sadrži tehnologiju razvijanu za civilne potrebe. Shodno iznetom, sam pojam naoružanja, a pre svega vojne opreme se može široko shvatiti.

Sama ta integracija civilnih i vojnih tehnologija, a posebno sve veća primena civilnih tehnologija u vojne svrhe je, s jedne strane prouzrokovana smanjenom tražnjom za oružjem i s tim u vezi smanjenjem vladinih izdataka za razvoj oružja, a s druge strane brzim razvojem civilnih tehnologija, posebno na polju elektronike.

Međutim, ono što razdvaja vojnu od civilne industrije je upotreba proizvoda i poseban odnos sa državnim vlastima. Značajan deo ustanova za proizvodnju oružja u zemljama koje su smatrane najvećim proizvođačem oružja tokom 20. veka, bio je u vlasništvu države i vođen je od strane vlade. Talas privatizacije koji je zahvatio vojnu industriju 90-ih godina prošlog veka, smanjio je broj državnih kompanija. Međutim, to ne znači da su vlade izgubile interes za ovaj deo privrede. Naprotiv, one uveliko finansiraju, regulišu i kontrolišu proizvodnju oružja u svojim državama. Iako često čine najveće kupce, one pružaju značajnu finansijsku i političku podršku prilikom plasmana oružja na strana tržišta. Veliki broj vlada podržava domaći razvoj i proizvodnju oružja kao deo spoljne, vojne i ekonomske politike, upravo iz razloga što se visok nivo domaće proizvodnje tumači kao značajan faktor autonomije u spoljnoj politici.⁸

Takođe, proizvodnja oružja doprinosi ekonomskoj autonomiji kroz povećani krajnji ekonomski rezultat, zaposlenost i tehnološke inovacije, dok podrška izvozu oružja može biti instrument spoljne, vojne i ekonomske politike.

SUKOBI NISKOG INTENZITETA U FUNKCIJI OBEZBEĐENJA TRŽIŠTA ZA PRODAJU NAORUŽANJA I VOJNE OPREME

Transnacionalne kompanije koje proizvode i prodaju oružje, zahvaljujući jakim lobijima, izazivaju vojne krize i na taj način vrše realizaciju svojih proizvoda, te na taj način ostvaruju znatno veći profit od profita koji je moguće ostvariti u

⁸ Darko Ponjović, „Međunarodna trgovina naoružanjem i vojnom opremom“, radni dokument, Srpski ekonomski forum, Beograd, 2006.

građanskim granama proizvodnje i trgovine. Naime, vodeće kompanije vojnoindustrijskog kompleksa, da bi sebi obezbedile tržište za prodaju naoružanja i vojne opreme, otvaraju krizna žarišta, izazivaju sukobe niskog intenziteta i upravljaju daljim tokovima.

Ovakvi sukobi niskog intenziteta prkose opšte prihvaćenim načinima rešavanja sukoba, stvarajući uslove koji su doprineli širenju vojnih kompanija u toj oblasti. Takve vojne kompanije se, uglavnom, registruju “of-shore”, jer se tako mogu lako prebaciti u druge zemlje, što otežava pokušaje da se dovedu pod jurisdikciju određene države.

Imajući u vidu izneto, a nakon brojnih studija i analiza, veliki broj stranih autora iznosi kao činjenicu podatak da je iza razbijanja SFRJ dobrim delom stajao i vojnoindustrijski kompleks Sjedinjenih Američkih Država. Razlog je ležao u činjenici da je tadašnja SFRJ bila među vodećim svetskim državama po vrednosti godišnjeg izvoza naoružanja i opreme, te je poslednjih godina svog postojanja izvozila naoružanje i inženjering u vrednosti od milijardu i po američkih dolara. Takođe, ističu da su u toku bili poslovi koji bi taj iznos mogli i udvostručiti. Shodno iznetom, sukobi niskog intenziteta – kojima se jačaju tržišta za prodaju naoružanja i vojne opreme, a za čije su se izazivanje specijalizovale najmoćnije vojne kompanije – mogli bi svojom virtuelnošću i nasumičnom prirodom da potkopaju održivost brojnih nacionalnih država.⁹

S obzirom da isporuke oružja mogu ojačati vojne mogućnosti, a samim tim i bilateralnu ili regionalnu stabilnost, najveći je broj isporuka naoružanja i vojne opreme uvoznicima iz regiona u kojima postoji neka vojno-politička tenzija, konflikt ili rat. Vlade i grupe u zemljama lociranim na takvim – konfliktnim područjima primaju naoružanje, nekada legalno a nekada nelegalno, često kršeći međunarodne sankcije. Međutim, ni u jednoj konfliktnoj situaciji nije unapred poznat način na koji oružje može uticati na dalji razvoj događaja, odnosno konflikta. U nekim situacijama, oružje pomaže da se rat završi, dok u drugim – pribavljanje novog naoružanja ugrožava stanje bezbednosti i umanjuje mogućnost za rešavanje konflikata mirnim putem. To dalje znači da isporuke oružja mogu stabilizovati ili destabilizovati pojedinačne konfliktno-situacije.

Poslednjih godina, najveći kupci naoružanja bile su zemlje u razvoju. Međutim, zbog nedovoljnosti sredstava iz kojih bi se kupovine naoružanja i vojne opreme finansirale, nedavno su neke od zemalja u razvoju smanjile kupovinu oružja. Zbog opšte krize u svetskoj ekonomiji, čak i oni potencijalni kupci među zemljama u razvoju koji imaju dovoljno sredstava, dugo razmišljaju i analiziraju pre nego što se upuste u nove skupe programe nabavki naoružanja i vojne opreme. Nesređeno stanje u svetskoj ekonomiji i nestašica sredstava u

⁹ Anthony H. Cordesman, *The Strategic Impact of Russian Arms Sales and Technology Transfers*, op. cit., pp. 12–14.

budžetima zemalja u razvoju, smanjilo je šanse za nove velike kupovine naoružanja u bliskoj budućnosti i uticalo na mnoge zemlje u razvoju da unaprede svoje oružane sisteme, pre nego da kupe nove.¹⁰

SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE KAO NAJVEĆI SVETSKI IZVOZNIK NAORUŽANJA

Sjedinjene Američke Države su najveći svetski izvoznik naoružanja, što predstavlja rezultat izvršenja ugovora sklopljenih nakon rata u Persijskom zalivu¹¹. Sjedinjene Američke Države su jedina zemlja koja se privredno razvijala tokom drugog svetskog rata, što im je i omogućilo da posle rata postanu dominantna trgovinska sila u svetu. Privreda Sjedinjenih Američkih Država u periodu Drugog svetskog rata bila je orijentisana na proizvodnju naoružanja i vojne opreme za sopstvene potrebe, ali većim delom za izvoz namenjen saveznicima – Velika Britanija, Francuska i SSSR.

Posle okončanja “hladnog rata” značajno je smanjena potražnja za novim naoružanjem, tako da se širenje NATO-a, prvo kroz osnivanje “Partnerstva za mir” (u koji je Republika Srbija primljena tek krajem 2006. godine) i kasnije prijemom novih članica, vidi kao obezbeđenje novog tržišta za proizvode vojnoindustrijskog kompleksa. Interesantnim se smatra podatak da je devedesetih godina 20. veka bilo više intervencija nego tokom celokupnog perioda “hladnog rata”. Prilikom krize u Persijskom zalivu, u kojoj su Sjedinjene Američke Države utrošile oko 100 milijardi dolara, na dobitku su bile američke kompanije koje su proizvodile naoružanje i vojnu opremu za američku vojsku. Intervencije u Bosni i Hercegovini, Somaliji, Iraku, SR Jugoslaviji na Kosmetu, u Avganistanu, pa opet u Iraku, takođe su bile idealni povodi za upotrebu uskladištenog naoružanja i vojne opreme.

Najbolji primer za to je napad NATO-a na SR Jugoslaviju tokom 1999. godine. Ubrzo po otpočinjanju napada, krajem aprila, pojavio se problem nedostatka krstarećih raketa, budući da ih je bilo još samo oko 905, što je prouzrokovalo nove nabavke. Tako su mnoga preduzeća vojnoindustrijskog kompleksa dobila i dugoročne poslove. Na primer, tako je “Boing” zaključio ugovor sa vojskom Sjedinjenih Američkih Država za proizvodnju delova za avijaciju do 2005. godine, dok je “Rejton” potpisao ugovor sa američkim vazduhoplovstvom (za nova istraživanja i razvoj) i mornaricom Sjedinjenih Američkih Država (za unapređenje helikoptera) vredan 38 miliona dolara. Veliki broj vojnih analitičara pretpostavlja da je američki vojnoindustrijski

10 Richard.F.Grimmett, *Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1997–2004*, op. cit. p. 13.

11 Ibidem, p. 10.

kompleks izvršio pritisak na Vladu Sjedinjenih Američkih Država da se izvedu vazdušni napadi na SR Jugoslaviju.

Izrael, Turska, Grčka, Velika Britanija i Egipat otkupljuju 36% američke proizvodnje i predstavljaju strateški i dugoročno najznačajnija tržišta za američku vojnu industriju. SAD imaju poseban interes za vojnom saradnjom sa Japanom i Indijom u cilju neutralizacije regionalnog uticaja Kine. Zbog toga su SAD još 2005. bile spremne da Indiji ponude 126 modernih borbenih aviona F/A-18E i F-16 pod posebnim (međutim, Indija se odlučila za francuski borbeni avion tipa Rafal). Izrael i Turska predstavljaju strateške partnere SAD u cilju neutralizacije iranskog nuklearnog programa i jakuh islamističkih terorističkih organizacija na Bliskom istoku.¹²

Usled rata Sjedinjenih Američkih Država protiv terorizma, izdaci za vojsku su dodatno povećani. Tempo rasta vojnih rashoda je iz godine u godinu sve brži, kao i rast vojnih budžeta ekonomski najrazvijenijih zemalja sveta, što je najbolji pokazatelj toga da se trka u naoružanju nastavlja i posle prestanka "hladnog rata". S obzirom da ogroman rast vojnih rashoda nije uspeo da osigura stabilnost rasta privreda ekonomski najrazvijenijih zemalja sveta, iste sve dublje padaju u recesiju. Poslednjih godina se to ogleda u krizi rasta nezaposlenosti i nestabilnosti (inflaciji). Pojava stagflacije, inflacije, niske stope rasta i nezaposlenosti, kao najgora moguća varijanta kombinacija više ciljeva u razvoju svake privrede, najbolji je dokaz za to.

Sve je to uticalo i navelo vodeće industrijske zemlje sveta da se zapitaju da li da i dalje vode tu nezadrživu trku i gomilaju vojni potencijal, ili da izvrše preusmeravanje vojnoindustrijskog kompleksa i naučno-tehnološke politike na mirnodopske potrebe i rešavanje dubokih ekonomskih i socijalnih problema kojima je opterećen savremeni svet.

Kada je reč o Sjedinjenim Američkim Državama, s obzirom da su one posle Drugog svetskog rata postale mašinerija za proizvodnju oružja, spornim se smatralo pitanje konverzije njihovog kapaciteta vojne proizvodnje na proizvodnju proizvoda za civilne potrebe. Kupovina vojne opreme od strane vlade Sjedinjenih Američkih Država, kao i sve javne nabavke, obavljala se na svim javnim licitacijama da bi konkurencija obezbedila niže cene. Direktni pregovori između vlade Sjedinjenih Američkih Država i dobavljača vojne opreme bili su izuzetak koji je vremenom postao pravilo. S obzirom da je to omogućilo prisvajanje ekstraprofita tim preduzećima, a da su se sredstva iz budžeta neracionalno trošila, ne treba da nas čudi podatak da se spornim smatralo pitanje konverzije kapaciteta vojne proizvodnje Sjedinjenih Američkih Država na proizvodnju proizvoda za civilne potrebe.

¹² Björn Hagelin, Mark Bromley and Siemon T. Wezeman, "International arms transfers", *Sipri Yearbook*, chapter 10, Oxford, 2006, p. 456.

S druge strane, to preusmeravanje vojnoindustrijskog kompleksa i naučno-tehnološke politike na mirnodopske potrebe i rešavanje dubokih ekonomskih i socijalnih problema kojima je opterećen savremeni svet pokazalo se neophodnim. Analize vojnih ekonomista su ukazale na podatak da ukoliko bi ekonomski razvijene zemlje sveta samo za 1% smanjile svoje vojne rashode, imalo bi dovoljno sredstava da se, bar, otkloni glad u svetu. Prema daljim analizama, da bi se pobedila glad u svetu, nezaposlenost, bolest i slično, trebalo bi godišnje utrošiti 40 milijardi dolara, što predstavlja samo 10% godišnjih rashoda za vojne potrebe samo Sjedinjenih Američkih Država, čija je privreda uspešno prevedena sa ratne na mirnodopsku proizvodnju.

Međutim, iako je privreda Sjedinjenih Američkih Država uspešno prevedena sa ratne na mirnodopsku proizvodnju, vojnoindustrijski kompleks je i dalje ostao značajan sektor privrede. Za vojnoindustrijski kompleks Sjedinjenih Američkih Država je posebno bitno ko će biti predsednik zemlje, budući da u toj zemlji postoji predsednički sistem vlasti, što znači da je sva izvršna vlast koncentrisana u rukama predsednika koji bira vladu, savetnike, izdaje dekrete, itd. Od 1990. godine, kada su Sjedinjene Američke Države postale jedina politička i vojna supersila u svetu, vojnoindustrijski kompleks ima zadatak da tu supremaciju održi i u budućnosti.

RUSIJA KAO DRUGI VELIKI SVETSKI IZVOZNIK NAORUŽANJA

Posle Sjedinjenih Američkih Država, Rusija se smatra drugim značajnim svetskim izvoznikom naoružanja i vojne opreme. Pozicija Rusije kao drugog najvećeg snabdevača oružjem zemalja u razvoju proizilazi iz sve uspešnijih pokušaja da se prevaziđe ekonomska i politička kriza nastala raspadom Sovjetskog Saveza. Tradicionalni klijenti bivšeg Sovjetskog Saveza bile su manje bogate zemlje u razvoju, vrednovane koliko po podršci u vreme “hladnog rata”, toliko i po želji da kupe sovjetsko naoružanje. Mnogi od ovih tradicionalnih kupaca dobili su značajnu vojnu pomoć i popuste na kupovinu oružja. Nakon raspada Sovjetskog Saveza u decembru 1991. godine ova praksa je u mnogome redukovana, a Rusija je dosledno tome uvela premiju na pribavljanje čvrstih valuta od prodaje oružja. Kako je u toku devedesetih bila suočena sa jakom konkurencijom zapadnih zemalja, Rusija je postepeno adaptirala svoju prodajnu praksu, sa ciljem da ponovo osvoji i zadrži značajan deo tržišta oružja u zemljama u razvoju.

Kako bi obezbedili fleksibilnije i kreativnije mogućnosti finansiranja i plaćanja za potencijalne kupce oružja, Ruski lideri su učinili značajan napor u prethodnim godinama, u vidu kontrakupovine, “offset” poslova, kao i zamene dugova. Sa ciljem da prodaju oružje, zaključivali su i ugovore o licenciranoj proizvodnji.

Rusija je ulagala velike napore kako bi proširila bazu kupaca oružja, rukovođena pre svega činjenicom da Sjedinjene Američke Države imaju relativno veće strano tržište od njenog. Napori Rusije da proširi svoje tržište naoružanja i vojne opreme praćeni su različitim rezultatima. Devedesetih godina Rusija je postala dobavljač Irana, snabdevajući ga avionima, tenkovima i podmornicama. U skladu sa dogovorom sa Sjedinjenim Američkim Državama, snabdevanje Irana oružjem je prekinuto u periodu od 1995. do 2000. godine. Iako je ono kasnije ponovo nastavljeno, do današnjeg dana, Iran nije vršio bilo kakve veće nabavke savremenog ruskog naoružanja koje se mogu porediti sa onim iz ranih devedesetih godina.

Pored napora uloženi u prodaju oružja Kini i Indiji, Rusija je svoje polje interesovanja, u cilju proširenja baze kupaca oružja, usmerila i na Jugoistočnu Aziju. Iako su finansijski problemi nekih klijenata značajno ograničili rast prodaje ruskog naoružanja, Rusija je imala delimičnog uspeha i u obezbeđivanju ugovora sa Malezijom, Vijetnamom i Indonezijom. U istovetnom smislu, značajnom se smatra i prodaja borbenih aviona Alžiru i Jemenu. Samo od ugovora koje je u martu 2006. godine zaključila sa Alžirom o prodaji borbenih aviona, tenkova i projektila zemlja-vazduh, Rusija je ostvarila zaradu od 7,5 milijardi dolara.¹³

S obzirom da se ruska vojna oprema prodaje u spektru od najosnovnije do visoko razvijene i da cena može biti znatno niža od sličnog oružja koje prodaju drugi veliki prodavci, ona je još uvek interesantna i u drugim zemljama u razvoju. Shodno iznetom, u budućnosti Rusija može očekivati saturaciju Kineskog i Indijskog tržišta, dok su druga tržišta ruske vojne opreme i naoružanja, kao na primer Vijetnam i Jemen, relativno mala. Rusija želi da poboljša prodaju svoje robe u zemljama Evrope. Takođe, ulaže veliki napor da svoju robu proda u Južnoj Americi kao i zemljama članicama Organizacije za kolektivnu sigurnost i Šangajskoj organizaciji za saradnju. Još jedan cilj koji Rusija pokušava da ostvari, jeste da postane glavni snabdevač Iraka.

Činjenica koja sve više plaši Rusiju jeste rizik da, ukoliko ne poboljša kvalitet (npr. kroz međunarodnu kooperaciju) može, usled jake konkurencije zapadnih zemalja, izgubiti pozicije na međunarodnom tržištu naoružanja i vojne opreme. Mnogi ruski proizvođači su svesni problema sa kojima se suočava ruska vojna industrija, a koji se pre svega ispoljavaju u vidu ozbiljnih prepreka pri probijanju na tržišta na kojima su zapadni prodavci tradicionalno dominantni, uglavnom zbog nemogućnosti da obezbede kvalitetnu postprodajnu podršku, rezervne delove i obuku za rad na sistemima koje prodaju. Postoji gotovo ukorenjena odbojnost u mnogim zemljama u razvoju prema kupovini naprednog naoružanja od dobavljača kao što je Rusija, koja je još uvek uključena u procese reorganizacije i

13 Ibidem, p. 454.

racionalizacije svoje odbrambene industrije, kada postoje mnogo stabilniji, dobro poznati izvori snabdevanja takvog oružja.

Na polju snabdevanja borbenim avionima, Rusija zauzima vodeće pozicije u svetu. Imajući u vidu činjenicu da i Francuska i Velika Britanija pripadaju grupi glavnih izvoznika borbenih aviona, između Francuske, Velike Britanije, SAD i Rusije je uspostavljen red u distribuciji borbenih aviona, koji će biti važan za njihove buduće pozicije među najvećim izvoznicima.

Avionski sistemi su i dalje najjači adut ruskog naoružanja. Svesna činjenice da bi i u ovoj, kao i u drugim granama vojne industrije bilo teško načiniti nove prodaje bez nekih većih i ozbiljnijih projekata, Rusija je krenula u izradu istih. Međutim, i pored napora Rusije na izradi niza razvojnih projekata i vojnih istraživanja, i drugi veliki snabdevači naoružanja i vojne opreme ulažu ogromna sredstva i u procesu su razvoja naoružanja koje je po karakteristikama daleko savremenije od postojećih ruskih programa.

Sa ciljem da se uvede fleksibilnost i liberalizacija za kompanije uključene u nešto što Rusija zove "vojnotehnička saradnja", godine 2005. je donet dekret – odluka o spoljnoj trgovini. Međutim, pokušaji da se ograniče strane investicije u grane koje imaju stratejsku važnost, mogu samo otežati sprovođenje te odluke i izazvati kontraproduktivni efekat.

KINA, INDIJA I JAPAN U PROCESU TRGOVINE ORUŽJEM

U odnosu na Sjedinjene Američke Države i ostale članice NATO-a, po izdvajanju sredstava za vojne potrebe ne zaostaju mnogo ni Kina, Indija i Japan. U poređenju sa Sjedinjenim Američkim Državama, najveća armija sveta – Kina, koja broji oko dva i po miliona vojnika – još uvek ima minimalan budžet.

Interesantnim se smatra podatak da su Kina i Rusija postigle neku vrstu načelnog dogovora o zajedničkom korišćenju ruskog satelitskog sistema za globalno pozicioniranje "GLONASS", što bi kineskoj armiji omogućilo da odredi mete za svoje rakete i projekte vazduh-vazduh, ali i mete u okviru novog balističkog odbrambenog sistema, što je protivteža američkim naporima da izgradi raketni odbrambeni štit.

Tolika sredstva namenjena kupovini najsavremenije vojne tehnike počela su da se izdvajaju kao posledica rata visoke tehnologije, koju su Amerikanci primenili u Pustinjskoj oluji 1991. godine, u ratu protiv SR Jugoslavije 1999. godine, te u ratu protiv Iraka 2003. godine. Iz tog razloga, Kina nastoji da što pre nadoknadi tehnološko zaostajanje, bez obzira na strateški potencijal od 24 interkontinentalne rakete sa nuklearnim bojnim glavama, koji neprekidno modernizuje.

Kinesko interesovanje za rusko naoružanje je veliko. Kina je najviše zainteresovana za letelice i mornaričke sisteme, koje je u velikom broju i kupila

od Rusije. Pored vojnih letelica, Rusija je Kini prodala i mnoštvo drugih oružanih sistema i raketa, što samo ukazuje na njenu spremnost da sa Kinom podeli svoju najnoviju tehnologiju. Delimično, takvu vrstu spremnosti Rusija pokazuje i prema Indiji, kojoj je isporučila velike borbene letelice i borbene tenkove, i druge velike oružane sisteme – bilo kroz lizing bilo kroz licenciranu proizvodnju. Shodno iznetom, zajednički manevri ruske vojske sa vojskama Kine i Indije 2005. godine mogu se shvatiti kao operativni marketing ruskog naoružanja, te se Kina i Indija smatraju jednim od najvećih klijenata kupovine ruskog naoružanja i vojne opreme.

Međutim, tokom nekoliko proteklih godina Indija se sve više okretala ka zapadnim dobavljačima. Nastavak ruske saradnje sa Indijom zavisio je od toga da li će Indija potpisati ugovor o pravima nad intelektualnom svojinom, što je konačno i učinjeno u decembru 2005. godine. To je pokazatelj novog trenda Rusije u prodaji oružja, a to je rastuće interesovanje za kontrolu transfera tehnologije, kao i za post-prodajnu podršku, odnosno servis. Pružanje post-prodajne podrške je i bila svrha otvaranja “Rosoboronservice India Ltd”, osnovane 2005. godine kao Filijale glavne ruske agencije za izvoz oružja “Rosoboronexport”. To je doprinelo, uprkos administrativnim i drugim problemima, značajnom porastu prodaje rezervnih delova u proteklih nekoliko godina. U nastojanju Rusije da poboljša prodaju svoje robe u zemljama Evrope, “Rosoboronexport” je otvorio novo predstavništvo u Briselu.

Nakon potpisivanja pomenutog ugovora, Indija nastavlja svoju saradnju sa Rusijom.

Što se tiče odnosa Amerike sa Indijom, oni su danas okarakterisani kao strateški. Politika Sjedinjenih Američkih Država prema Indiji je osmišljena sa ciljem da se Indija i Japan definišu kao vojne velesile kako bi neutralizovale rast regionalnog uticaja Kine. Iako je trenutni nivo američkih isporuka teškog naoružanja Indiji nizak, Sjedinjene Američke Države su već sedam godina spremne da ponude najsavremenije naoružanje. Ova politika uključuje i transfer tehnologije, što podrazumeva i zajednički rad na razvoju oružja naručenih od strane Indije. Shodno iznetom, proizvođač helikoptera “Bell” iz Sjedinjenih Američkih Država je 2011. ponudio je da izvrši transfer tehnologija ukoliko dobije posao isporuke 197 lakih helikoptera.

Međutim, Indija se plaši da uđe u neki veći posao sa Sjedinjenim Američkim Državama, pre svega zbog činjenice da je 1998. godine bila pod embargom Sjedinjenih Američkih Država.¹⁴ a što je za posledicu imalo stopiranje isporuke američkog naoružanja i američkih rezervnih delova za neameričko oružje.

14 Predrag M. Bjelić, „Uticaj tehnologije i vojnoindustrijskog kompleksa na razvoj Sjedinjenih Američkih Država posle 1990. godine”, *Vojno delo*, Vol. 55, br. 2, 2003, str. 204–221.

Indija je na to reagovala tako što je zahtevala od drugih dobavljača da ne koriste delove proizvedene u Sjedinjenim Američkim Državama. Imajući u vidu izneto, Sjedinjene Američke Države će morati da ubede Indiju da je rizik od novog embarga nizak ili nepostojeći.

S druge strane, spremnost Sjedinjenih Američkih Država da isporuči Pakistanu savremeno naoružanje može da smanji šanse Sjedinjenim Američkim Državama za velike porudžbine oružja od strane Indije.

U kontekstu iznetog, bitno je spomenuti dugu raspravu između Sjedinjenih Američkih Država i Izraela oko izraelskog transfera bespilotnih letelica Kini u 2000. godini i rezervnih delova u 2002. godini, a koja je dostigla vrhunac 2005. godine. Vlada Sjedinjenih Američkih Država tvrdi da nije bila upoznata sa naknadnim prodajama i plaši se da je Izrael modernizovao bespilotne letelice, a ne samo remontovao. To bi kao posledicu moglo Kini da obezbedi dovoljnu vojnu sposobnost da predstavlja ozbiljnu pretnju novim vojnim operacijama u regionu. Početkom 2005. godine Sjedinjene Američke Države su uvele sankcije na izraelsku vojnu industriju i stopirale tehničku podršku i davanje informacija u vezi sa brojnim projektima, uključujući i projekat JSF borbene letelice.

Saradnja je obnovljena nakon sporazuma u avgustu 2005. godine, ali samo u delu kojim se Izrael obavezao da informiše Sjedinjene Američke Države o svim budućim planovima o izvozu, i uzme u obzir poziciju Sjedinjenih Američkih Država prilikom formulacije tih planova. Obaveza da Izrael uzme u obzir američke interese se pre svega odnosi na isporuke Kini.

Pored pomenutih odnosa, za samu analizu međunarodne trgovine oružjem, veoma značajnim se smatraju i vojni odnosi Sjedinjenih Američkih Država i Japana. Trenutno se oni nalaze u fazi promena, ne samo u smislu prisustva američkih snaga i pozicioniranja oružja, već i kao rezultat promene japanske politike. Sa ciljem da pruži podršku razvoju američkog raketnog odbrambenog sistema, Japan je u decembru 2004. godine odlučio da dozvoli izvoz vojnih komponenata u Sjedinjene Američke Države.

Ova odluka Japana je rezultat revizije japanske odbrambene politike koja je utvrđena nakon Drugog svetskog rata, a koja je zagovarala pacifizam i u skladu sa tim zabranjivala izvoz oružja. Razmatranje pomenute odluke počelo je tokom devedesetih godina kao rezultat povećane međunarodne nesigurnosti uzrokovane politikom i ponašanjem Severne Koreje i Kine.

Što se tiče odnosa na relaciji Kina-Sjedinjene Američke Države, nakon određenog perioda strateškog partnerstva između te dve zemlje, sadašnja američka administracija je te odnose redefinisala u odnose "strateških konkurenata". U Kini se Sjedinjene Američke Države sve više posmatraju kao prepreka na putu ka statusu regionalne supersile.

Sa ciljem da bude tretirana kao regionalna sila, i Indija se u posljednje vreme javlja kao veliki kupac oružja. Prema viziji razvoja, predviđa se da će Indija postati supersila do 2020. godine, dok je ekonomski sada treća po snazi u Aziji.

Imajući u ovo vidu, a s obzirom da su u poziciji da postanu ekonomske sile i lideri u primeni novih tehnologija, i Kina i Indija postaju sve značajniji izvoznici oružja.

EVROPSKE ZEMLJE U PROCESU TRGOVINE ORUŽJEM

Pored trgovine oružjem na području Sjedinjenih Američkih Država, Rusije, Kine, Indije i Japana, značajnom se smatra i trgovina koja se obavlja na području evropskih zemalja. Međutim, iako je nedavno proširenje Evropske unije povećalo njen značaj kao izvoznika oružja, na polju trgovine naoružanjem i vojnom opremom, evropske zemlje se nalaze daleko iza Sjedinjenih Američkih Država i Rusije.

Činjenica je da osvajanje porudžbina na današnjem konkurentskom tržištu teškog naoružanja nije samo pitanje iznalazjenja najpovoljnijih načina finansiranja, već da sve više zavisi od mogućnosti da se ponudi paket naoružanja i tehnologije. U tom smislu su glavni zapadnoevropski snabdevači, koji mogu da proizvedu i napredne i bazične vazdušne, mornaričke i zemaljske sisteme, svoju konkurentsku poziciju jačali putem marketinške podrške svojih vlada prilikom izvoza naoružanja. To je bio i način kojim su se za ugovore o prodaji oružja zemljama u razvoju, uspešno takmičili sa Sjedinjenim Američkim Državama (koje nameravaju da prodaju robu nekolicini istih klijenata) i sa Rusijom (koja prodaje oružje zemljama koje nisu tradicionalni klijenti ni zapadnoevropskih ni Sjedinjenih Američkih Država).

Međutim, i pored pomenute borbe, potražnja za američkim naoružanjem na svetskom tržištu oružja je i dalje velika. U takvim uslovima i okruženju, individualni zapadnoevropski snabdevači veoma teško mogu da na duže staze obezbede nove velike ugovore sa zemljama u razvoju. Značajan pad vrednosti novih ugovora izazvao je i pad tražnje bliskoistočnih zemalja za teškim konvencionalnim naoružanjem.

Iz tog razloga, sa ciljem da očuvaju glavne sektore svojih odbrambenih industrija, čak i kada je znatan deo proizvedenog oružja namenjen sopstvenim oružanim snagama, pojedini snabdevači su počeli fazno da prekidaju proizvodnju pojedinih tipova oružanih sistema i da se sve više uključuju u zajedničku proizvodnju sa drugim velikim evropskim snabdevačima ili čak zemljama klijentima.¹⁵

15 Internet: <http://www.globalissues.org/article/74/the-arms-trade-is-big-business/19/7/2012>.

Međutim, i uz sve veću kooperaciju koja je glavna evropska industrijska strategija, ukupni udeo u međunarodnoj trgovini naoružanjem i vojnom opremom pojedinačnih evropskih država, kao i Evropske unije kao celine, i dalje je mali. Kooperacija u razvoju i proizvodnji glavnog naoružanja za opšte evropske nabavke umanjuje broj država u Evropi iz kojih se izvoz obavlja.

REGULATIVA TRGOVINE ORUŽJEM PUTEM IZVOZNE KONTROLE

Trgovina oružjem se obavlja raznim kanalima i putevima pri čemu transport određenom vrstom saobraćaja predstavlja posebno razrađenu strategiju: izviđanja graničnih prelaza; proučavanje carinske i policijske kontrole; posedovanje prevoza ili angažovanja sredstava za prevoz robe koju prate falsifikovana dokumenta. Najčešći predmeti trgovine su: pištolji, mitraljezi, bombe, nuklearni materijal, radioaktivni otpad, hemijske, biološke i radiološke supstance.

Nažalost, imajući u vidu činjenicu da veliki deo međunarodnih transfera oružja nije posledica odluka država, već korumpiranih vojnih ili političkih zvaničnika, na polju trgovine oružjem poseban značaj se pridaje sistemu izvozne kontrole.

Sistem izvozne kontrole daje mogućnost izbora da li da se izvoz iz neke zemlje odobri ili ne, odnosno da li da se izda ili ne izvozna dozvola. Ista predstavlja samo jedan element izvoznog kontrolnog sistema, odnosno instrument kojim se odobrava izvozni posao. U zavisnosti od nacionalnih zakona, dozvola se može tražiti u različitim fazama izvoznog posla. Dok se u nekim zemljama dozvola traži na samom početku, u nekim drugim državama dozvola je potrebna tek kada oružje faktički prelazi granicu. Potom, u nekim državama dozvola je potrebna i za marketinške aktivnosti, dok se u drugim zemljama one mogu obaviti i bez dozvole, ali se za pregovaranje i zaključenje posla mora pribaviti dozvola.

U svakom slučaju izvoznik mora da zna koji artikli zahtevaju izvoznu dozvolu. Isti su određeni kontrolnom listom, kao drugim elementom sistema izvozne kontrole. Pored izvozne dozvole i kontrolne liste, elementi sistema izvozne kontrole su i mehanizam za osmišljavanje strategije, izvršni mehanizam, mehanizam kojim se obezbeđuje poštovanje zakona i zakonska osnova,¹⁶ koja predstavlja jedan od značajnijih elemenata sistema izvozne kontrole. Shodno tome, kontrolu je neophodno ojačati, pre svega imajući u vidu činjenicu da mnoge zemlje koje su sposobne da izvoze nisu deo režima za kontrolu. Takav je slučaj sa Pakistanom, Indijom, Izraelom i još nekim zemljama, te se kao neophodnost javlja potreba da sve one postanu deo ovog režima.

16 Internet: <http://www.sipri.org/contents/expcon/elements.html> /19/7/2012.

Uprkos pozivima da se ojača zakonska osnova za kontrolu trgovine oružjem, najveći trud da se poboljša efikasnost izvozne kontrole uložile su “ad hoc” grupe sa limitiranim članstvom. U pitanju su neformalne grupe u kojima države članice teže da poboljšaju delotvornost svoje izvozne kontrole utvrđujući set opštih pravila i razmenjujući podatke o mnogim temama, i to: Australijska grupa, Režim za kontrolu raketne tehnologije, Grupa proizvođača nuklearnog materijala i Vasenar sporazum.

Australijska grupa je osnovana 1985. godine zbog zabrinutosti međunarodne javnosti oko upotrebe hemijskog oružja u iransko-iračkom ratu u period od 1980. do 1988. godine. Zemlje članice su u početku sarađivale kako bi unapredile svoju izvoznju kontrolu sa ciljem da se spreči dalje širenje izvoza hemikalija koje se mogu koristiti za programe proizvodnje hemijskog oružja. Potom, zemlje članice teže da spreče kako namernu tako i nenamernu dostavu opreme za pomenute programe. Trenutno, Australijska grupa pokušava da pronađe mere kojima bi sprečila kupovinu biološkog i hemijskog oružja od strane nedržavnih aktera, sa posebnim fokusom na pojedince ili grupe koje planiraju da izvrše terorističke akcije. U tom cilju je utvrdila listu hemikalija, hemijske i biološke opreme i povezane tehnologije, kao i biljnih i životinjskih patogenih agensa koji imaju dvojnju upotrebu. Ono što je posebno bitno pomenuti jeste da su se zemlje članice neformalno obavezale da će učiniti potreban napor da sve stavke sa ove liste budu predmet izvozne kontrole, i da će doneti set direktiva koje će se koristiti prilikom ocene molbi za izvozne dozvole.

Režim za kontrolu raketne tehnologije je nastao 1987. godine, kada je glavni fokus bio usmeren na balističke rakete koje su mogle da ponesu bojeve glave teške 500 kilograma na udaljenost od 300 kilometara. Pomenuti parametri su smatrani kao odgovarajući za rakete koje bi se verovatno koristile za nošenje nuklearnog oružja prve generacije. Potom je polje aktivnosti prošireno na bespilotne letelice – kategorija koja uključuje krstareće rakete sposobne da nose nuklearno, biološko i hemijsko oružje. Shodno iznetom, režim za kontrolu raketne tehnologije predstavlja neformalni sporazum u kojem zemlje koje dele cilj neširenja automatskih sistema za nošenje nuklearnog, biološkog i hemijskog oružja, međusobno sarađuju na razmeni informacija i koordinaciji prilikom izdavanja izvoznih dozvola. Isti ima 34 zemlje članice. Međutim, i zemlje koje nisu članice se mogu povinovati direktivama ovog režima. Mnogo zemalja je, poput Izraela, to i učinilo, a zemlje članice ohrabruju one koje to nisu da to učine.

Namera, odnosno cilj Grupe proizvođača nuklearnog materijala je da spreči širenje nuklearnog oružja kroz kontrolu izvoza nuklearnog materijala, opreme, softvera i tehnologije. Izvozna kontrola, koja se vrši u okviru država članica, na osnovu nacionalnih zakona i procedura, nema za cilj da ograniči ili spreči međunarodnu saradnju na planu primene nuklearne energije u mirnodopske svrhe. Zemlje članice su dogovorile dva seta direktiva koje se primenjuju

prilikom ocene prijava za izvoz kontrolisanih artikala. Jedan set direktiva se primenjuje za artikle koji su razvijani i pravljeni specijalno za nuklearnu upotrebu, dok se drugi set direktiva primenjuje na izvoz nuklearnih artikala koji imaju dvojnu namenu. Ono što je u ovom kontekstu posebno bitno spomenuti jeste obaveza da se olakša razvoj mirnodopske nuklearne saradnje. Ista se, primenom pomenutih direktiva, može ispuniti na način koji je u skladu sa međunarodnim normama o neširenju nuklearnog oružja. Shodno iznetom, oba seta direktiva zemalja članica olakšavaju razvoj trgovine.

Značajnom neformalnom grupom u okviru koje države članice teže da poboljšaju delotvornost svoje izvozne kontrole, smatra se i Vasenar sporazum. Iste je od strane 33 zemlje osnovan 1995. godine na sastanku u Vasenaru u Holandiji. Njegov najvažniji cilj je da se afirmiše transparentnost, razmena informacija i stavova o transferima oružja sa aspekta povećanja odgovornosti prilikom transfera konvencionalnog naoružanja i robe za dvojnu upotrebu, odnosno robe koja se može koristiti i u civilne i u vojne svrhe.

Imajući u vidu izneto, najznačajnijim elementom sistema izvozne kontrole smatra se zakonska osnova koju je, u svim državama u kojima se ili preko kojih obavlja trgovina oružjem, neophodno bolje urediti. Široko rasprostranjeno uverenje da je bolja zakonska osnova neophodna za efikasniju akciju država potvrđeno je usvajanjem rezolucije 1540 od strane Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Rezolucija, koja je obavezujuća za zemlje članice, pozvala je, između ostalog, na jačanje nacionalne izvozne kontrole. Nekoliko nevladinih organizacija se složilo da je potrebno sačiniti neki međunarodni ugovor koji bi postavio minimum standarda za kontrolu transfera naoružanja i obezbedio operativne mehanizme za primenu ovih standarda. Za ovo su se založile i vlade zemalja.

U junu 1998. godine, nakon nekoliko godina lobiranja od strane evropskih nevladinih organizacija, Savet ministara 15 zemalja članica doneo je Pravila ponašanja "Code of conduct" pri izvozu oružja, koja postavljaju mehanizme sa ciljem da se poveća transparentnost u implementaciji sistema nacionalne izvozne kontrole i olakša razmena informacija među članicama Evropske unije. Evropska unija je na taj način postala prva grupa zemalja koja je usvojila regionalna Pravila ponašanja,¹⁷ koja imaju za cilj da postave "Opšta pravila za upravljanje i ograničavanje izvoza iz Evropske unije". Ista predstavljaju politički obavezujući sporazum kojim zemlje članice prihvataju da se povinuju određenim pravilima prilikom odobravanja izvoznih dozvola,¹⁸ te je u tom smislu neophodno ispoštovati određene kriterijume.

Pre svega, moraju se poštovati međunarodne obaveze zemalja članica Evropske unije, posebno sankcije donete od strane Saveta bezbednosti

17 Internet: <http://www.fas.org/asmp/campaigns/code/eucode.html> /19/7/2012.

18 Internet: <http://www.basicint.org/WT/armsexp/codes.htm> /19/7/2012.

Ujedinjenih nacija, sporazumi o neširenju nuklearnog, biološkog i hemijskog oružja i drugi. U slučaju da izvoz narušava ove obaveze, zemlje članice nisu dužne da izdaju dozvolu za izvoz oružja. Potom, mora se sagledati poštovanje ljudskih prava u zemlji u koju se oružje izvozi, te ukoliko se oceni da dolazi do kršenja ljudskih prava, zemlje članice će odbiti da izdaju dozvolu za izvoz. Takođe, sa posebnom oprežnošću se može izdavati dozvola “od slučaja do slučaja”, uzimajući pri tom u obzir i vrstu opreme koja se izvozi. Dalje, mora se sagledati situacija u zemlji uvozniku sa aspekta unutrašnjih tenzija i oružanih konflikta. Nakon detaljne analize svih aspekata, zemlje članice neće odobriti izvoz koji će izazvati ili prolongirati sukob u zemlji uvozniku. U svakom slučaju je neophodno voditi računa o očuvanju mira, bezbednosti i stabilnosti u regionu u kom se uvoznik nalazi. Ukoliko postoji velika verovatnoća da će zemlja uvoznik upotrebiti uvezeno oružje protiv druge zemlje zbog teritorijalnih pretenzija i slično, zemlje članice neće odobriti izvoz.

Nakon što se sagleda nacionalna bezbednost država članica, potrebno je sagledati i nacionalnu bezbednost teritorija čiji su spoljni odnosi pod kontrolom država članica, kao i prijateljskih država i saveznika i potom uzeti u obzir ponašanje zemlje uvoznika u odnosu na međunarodnu zajednicu, posebno njen stav po pitanju terorizma, prirodu njenih alijansi i poštovanje međunarodnih zakona. Posebno je bitno sagledati rizik da izvezeno oružje dođe u ruke terorista u zemlji kupca ili da bude ponovo izvezeno pod nepoželjnim uslovima. Takođe je veoma bitno sagledati adekvatnost potencijalnog izvoza u odnosu na tehničke i ekonomske kapacitete države uvoznika, uzimajući u obzir legitimnu želju država da ostvare određeni nivo bezbednosti uz što je manju moguću realokaciju ljudskih i ekonomskih sredstava u te svrhe.

Sa ciljem da se pomenuti kriterijumi sprovedu u delo, svaka država članica će dati ocenu molbe za dozvolu izvoza oružja u skladu sa ovim kriterijumima. Pravila ne idu protiv prava zemlje članice da vodi i znatno restriktivniju politiku. Zemlje članice će diplomatskim kanalima distribuirati detalje oko odbijanja dozvole i objašnjenje zašto je dozvola odbijena. Radiće na ubrzanom usvajanju zajedničke liste artikala koji će ovim pravilima biti obuhvaćeni.¹⁹

Ono što se posebno smatra interesantnim jeste podatak da su ova Pravila postavila temelje za diskusiju sa državama koje teže da uđu u Evropsku uniju i stoga se mogu posmatrati kao element zajedničke spoljne politike, iako ima stavova koji su skeptični po pitanju njihove efikasnosti. U prilog svojim tvrdnjama ističu da od političkog ali i pravnog statusa ovih Pravila zavisi njihova efikasna primena i da je iz tog razloga šteta što su ona usvojena samo kao deklaracija Saveta ministara. Iako je u pitanju politički obavezujući dokument, pre nego zakonski, on sadrži operativne odredbe kojima se od svake

¹⁹ Internet: <http://www.sipri.org/contents/expcon/euocode.html> /19/7/2012.

zemlje članice traži da obezbedi godišnje izveštaje o izvozu i implementaciji pravila i da ohrabruje druge izvoznike da se pridržavaju donetih kriterijuma.

U junu 2000. godine zemlje članice su uspele da se dogovore oko zajedničke liste opreme koja će ovim pravilima biti obuhvaćena. S obzirom da su one u suštini samo preporuke, neće zameniti nacionalne liste ili druge kontrolne liste koje koriste zemlje Evropske unije. Ipak, zajednička lista jeste korak ka usklađenijem pristupu. Zaključak koji se iz ovoga može izvesti jeste da kompletna deklaracija Saveta, koja se ogleda u donetim pravilima, jasno upućuje na proces konvergencije u sferi kontrole izvoza oružja.²⁰

Krajem 2004. godine izvršena je revizija ovog dokumenta. Najveći broj amandmana uticao je na operativne odredbe, a potom i na sam proces izdavanja dozvola. Pri tom je razjašnjeno da se dozvole za licencnu proizvodnju u inostranstvu, posredovanje i neopipljivi transfer znanja i tehnologije, moraju izdavati u skladu sa kriterijumima ovog dokumenta, baš kao i za fizički transfer oružja i vojne opreme. Promene su potvrdile i neophodnost sertifikata o krajnjem potrošaču i uvele obavezu da države objavljuju izveštaje o izvozu oružja.²¹

Shodno iznetom, imajući pre svega u vidu činjenicu da se količina naoružanja u svetu neće smanjivati, a sa ciljem da ono ne dospe u ruke terorista, prioritet svih država treba da bude uspostavljanje, stalni razvoj i usavršavanje kontrole kretanja naoružanja u svetu.

ZAKLJUČAK

Trgovina oružjem donosi vodećim ekonomskim silama sveta, odnosno njihovom vojnoindustrijskom kompleksu, znatno veći profit od profita u građanskim granama proizvodnje i trgovine. U toj grani nema rizika od eventualnog kolebanja cena, a istovremeno su obezbeđeni od promena tražnje i ponude. Upravo su vojnoindustrijski kompleksi sve manje ograničeni nacionalnim okvirima.

Svetsko tržište naoružanja neprekidno se širi u stalnoj trci za visokim profitima, uz rasterećenje nagomilanih vojnih zaliha i oslobođenje od već zastarelih tipova naoružanja. Sa ciljem da pojačaju zaštitu važnih delova svojih vojnih industrija, razvijene zemlje su uvele praksu ograničavanja kupovine naoružanja i vojne opreme od drugih razvijenih zemalja. U tom smislu, sve veći značaj se pridaje zajedničkoj proizvodnji različitih oružanih sistema sa drugim razvijenim zemljama, kao efikasniji način očuvanja domaće industrije za

20 Ian Anthony, "European Union approaches to arms control, nonproliferation and disarmament" *Sipri Yearbook*, Oxford, 2001, appendix 8c, pp. 610.

21 Internet: http://www.oxfam.org.uk/what_we_do/issues/conflict_disasters/conflict_euro_code_final.htm/19/7/2012.

proizvodnju oružja. Pri tome se dele troškovi razvoja oružja, bilo da se radi o razvoju za domaće potrebe, odnosno svoju vojsku, bilo da se radi o razvoju za potrebe izvoza. Neki od vodećih proizvođača su morali da konsoliduju svoje vojne industrije kako bi odgovorili sve intenzivnijoj stranoj konkurenciji, dok su druge zemlje izvoznice odlučile da proizvode robu za zemlje trećeg sveta, gde im proizvodne mogućnosti obezbeđuju prednosti na sve razvijenijem međunarodnom tržištu oružja.

Imajući u vidu činjenicu da se sve više ulaže u razvoj vojne tehnologije i da se sve veća sredstva u budžetima najvećeg broja zemalja izdvajaju za vojni sektor, mala je ili gotova nikakva verovatnoća da će se proizvodnja naoružanja i vojne opreme u budućnosti smanjivati, pre svega zahvaljujući ogromnim profitima koje ostvaruju vojne industrije u mnogim zemljama u svetu, a pogotovo u Sjedinjenim Američkim Državama. Pošto se količina naoružanja u svetu verovatno neće smanjivati, države će morati da iznađu načina da kontrolišu kretanje naoružanja u svetu kako ne bi dospelo u pogrešne ruke tj. teroristima. Upravo iz tog razloga se kao neophodnost javlja zaključenje kontrolnog sporazuma, odnosno međunarodnog sporazuma o trgovini konvencionalnim oružjem, koji bi obavezivao ne samo zemlje koje izvoze i zemlje koje uvoze oružje, već i zemlje koje su u sam taj proces trgovine uključene transferom oružja. Shodno iznetom, neophodno je da sve države uspostave nacionalne regulative u vezi sa kontrolom transfera konvencionalnog oružja i da se reguliše rad trgovaca istim.

Međutim, s obzirom da se kupovinom malokalibarskih pištolja i pušaka zarađuju astronomske sume novca, neke se zemlje protive zaključenju međunarodnog sporazuma o trgovini konvencionalnim oružjem. Iz tog razloga, Konferencija u organizaciji Ujedinjenih nacija o prvom sporazumu o trgovini konvencionalnim oružjem, održana u Njujorku u periodu od 2. do 27. jula 2012. godine, nije uspela iako je do pred sam kraj izgledalo da će se do rešenja doći.

Nacrt sporazuma o kojem se diskutovalo na debati, između ostalog, predviđa da vlade zemalja učesnica, onemogućće isporuku oružja zemljama koje su pod embargom i zemljama u kojima se događaju ratni zločini, genocid i zločini protiv čovečnosti. U dokumentu se navodi da države pri odobravanju izvoza oružja moraju da procene da li će ta oprema biti korišćena za kršenje međunarodnih humanitarnih prava ili humanitarnih zakona, ili da li će to naoružanje iskoristiti teroristi ili kriminalci. U vezi sa ovim i mnogim drugim pitanjima, predstavnici 193 zemlje učesnice nisu uspjeli da dođe do konsenzusa. Iako se većina složila, nacrt sporazuma se nije dopao nekim zemljama. Posebno je bilo razlika u mišljenju između tri najveće zemlje izvoznice oružja: Sjedinjenih Američkih Država, Rusije i Kine.

Sjedinjene Američke Države, koje proizvode šest milijardi metaka godišnje, žele da iz sporazuma bude isključeno poglavlje o izvozu municije, dok Kina ne želi da se u dokumentu nađe lako naoružanje, koje Peking masovno izvozi u

zemlje u razvoju. Rusija predlaže da se u sporazumu nađe konkretan sadržaj, konkretne mere koje mogu da preduzmu države – pre svega uvoznici, kako bi oružje držali pod kontrolom, da se isporuke oružja dozvole samo onim strukturama koje ovlasti određena država, koja ima licencu na kupovinu oružja i koje su pod kontrolom. Shodno iznetom, Sjedinjene Američke Države, Rusija, Nemačka (koja je posle Sjedinjenih Američkih Država i Rusije, treći najveći izvoznik oružja u svetu i to sa udelom od 11 odsto pri čemu se tri četvrtine oružja izvozi u partnerske zemlje NATO-a) i nekoliko drugih zemalja zatražile su još vremena za odluku.

Zaključenjem međunarodnog sporazuma o trgovini konvencionalnim oružjem i nacionalnom regulativom na polju trgovine naoružanjem i vojnom opremom – kako od strane zemalja koje izvoze i zemalja koje uvoze oružje, tako i od strane onih zemalja koje su u proces trgovine oružjem uključene samim njegovim transferom – moguće je kontrolisati kretanje naoružanja u svetu i nastojati da ono ne dođe u ruke terorista, i na taj način doprineti očuvanju međunarodne bezbednosti.

LITERATURA

1. Anthony, Ian, “European Union approaches to arms control, nonproliferation and disarmament”, *Sipri Yearbook*, Oxford, 2001.
2. Bjelić, M. Predrag, ”Uticaj tehnologije i vojnoindustrijskog kompleksa na razvoj Sjedinjenih Američkih Država posle 1990 godine”, *Vojno delo*, Vol. 55, br. 2.
3. Cordesman, H. Anthony, *The Strategic Impact of Russian Arms Sales and Technology Transfers*, Center for Strategic and International Studies, Washington, 1999.
4. Grimmett, F. Richard, *Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1997–2004*”, Congressional research service, 2006.
5. Hagelin, Björn, Bromley Mark and Wezeman, T. Siemon, “International arms transfers”, *Sipri Yearbook*, Oxford, 2006, chapter 10.
6. Internet: <http://www.basicint.org/WT/armsexp/codes.htm> /19/7/2012.
7. Internet: http://www.en.wikipedia.org/wiki/Military_equipment /11/7/2012.
8. Internet: <http://www.fas.org/asmp/campaigns/code/eucode.html> /19/7/2012.
9. Internet: <http://www.globalissues.org/article/74/the-arms-trade-is-big-business> /19/7/2012.
10. Internet: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:366131-Rusija-formira-Agenciju-za-naoruzanje> /14/8/2012.
11. Internet: http://www.oxfam.org.uk/what_we_do/issues/conflict_disasters/conflict_eurocode_final.htm /19/7/2012.

Spalević Ž., Bjelajac Ž., i Dimitrijević, D., Trgovina oružjem kao globalni međunarodni problem, MP 2, 2013, (str. 139–159)

12. Internet: <http://www.sipri.org/contents/expcon/elements.html> /19/7/2012.
13. Internet: <http://www.sipri.org/contents/expcon/eucode.html> /19/7/2012.
14. Milošević, Vladimir, *Naoružanje i oprema policije i vojske*, Beograd, 1999.
15. Ponjović, Darko, „Međunarodna trgovina naoružanjem i vojnom opremom“, radni dokument“, Srpski ekonomski forum, Beograd, 2006.
16. "Russian arms export agency boasts orders worth \$17Bln"; Internet: <http://www.mosnews.com>, /11/7/2012.

Dr. Žaklina SPALEVIĆ
Dr. Željko BJELAJAC
Dr. Duško DIMITRIJEVIĆ

ARMS TRADE AS A GLOBAL INTERNATIONAL PROBLEM

ABSTRACT

The aim of this paper is to highlight the great social danger resulting from uncontrolled trade in arms and military equipment. A large number of terrorist attacks in the world show that uncontrolled arms trade is a growing problem for international security. In order to provide the same protection, the problem of uncontrolled arms and military equipment, which is the major international business, should be viewed from several aspects. To this end, after defining weapons, their production and trade, the authors have presented one of the ways the leading companies in the military-industrial complex provide themselves a market for sale of arms and military equipment, thus creating the conditions that contribute to expanding of their military companies. As the world's largest exporters of arms and military equipment the United States, Russia and China give a short historical account of their arms trafficking. Then, considering the fact that the amount of weapons would unlikely diminish, the authors have pointed out that states should find a way to control the movement of weapons in the world preventing terrorist to take hold of them.

Key words: Weapons, production and sales, arms trade, arms trade control.